

Inventering av område för alternativ kraftledningssträcka för Aurora Line, inom Gällivare socken och kommun, Norrbottens län

Kompletterande arkeologisk utredning etapp I

Linda Wigert och Stig Swedberg
Kulturlandskapet rapporter 2021:14

Inventering av område för alternativ kraft- ledningssträcka för Aurora Line, inom Gällivare socken och kommun, Norrbottens län

Kompletterande arkeologisk utredning etapp I

Linda Wigert och Stig Swedberg

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr: 431-4745-2021

Projektnummer: 21163

Uppdragsgivare: Svenska kraftnät

Fornlämningsnummer: -

Kommun: Gällivare

Socken: Gällivare

Landskap: Lappland

Fastigheter: Allmänningsskogen S:1; Hornberg 2:4, 3:1, 4:4 och 6:1; Nybyggesallmanningen S1; Storlandet 5:1

Typ av uppdrag: Arkeologisk utredning etapp 1

Daterad till period: -

Typ av fornlämningsobjekt: -

Fältdagar och fältarbetsperiod: 1 fältdag 2021-09-21

Antal rapportdagar: 2

Antal fyndhanteringsdagar: 0

Undersökningsansvarig: Stig Swedberg

Rapportansvarig: Linda Wigert

Deltagare: Stig Swedberg, Andreas Toreld och Linda Wigert

Underkonsulter: -

Utredningsområde: 1 355 333 m²

Utredningens höjd över havet: 220-290 m

Belägenhet i SWEREF 99 TM: Från Norr 7379256 m, Öst 775788 i väst till Norr 7378865, Öst 784423 i öst.

Dokumentationsmaterial: Mätfiler (ssf), fotografier (jpg), beskrivningar och fotolista (ods och odt).

Digitalt dokumentationsmaterial förvaltas av Kulturlandskapet.

Fynd: Har ej omhändertagits.

Foto: 13 st. Fotolista finns i rapporten som bilaga 1.

Antal ritningar: 0

Inventering av område för alternativ kraftledningssträcka för Aurora Line, inom Gällivare socken och kommun, Norrbottens län**Kompletterande arkeologisk utredning etapp I**

Kulturlandskapet rapporter 2021:14

© Kulturlandskapet 2021

Författare: Linda Wigert och Stig Swedberg

Foton: Där fotograf ej anges är bilder tagna av fältpersonalen.

Omslagsbild framsida: Myrmark i höstfärger. Mellan Orrmyran och Mellanberget.

Bild baksida: Inristade årtal och bokstäver på väggen till skvaltkvarnen.

Orienteringskarta: Framställd av Kulturlandskapet med data från Map Maker, Kulturmiljöregistret samt Länsstyrelsen i Norrbotten.

Topografisk grundkarta samt plankarta: Tillhandahållen av uppdragsgivaren.

Övriga kartor och situationsplaner: Framställda av Kulturlandskapet.

Redigering och layout: Andreas Hansen, Omland Form och Fotografi

Sökord: Skvaltkvarn, Hornbergsbäcken, Lappland

Kulturlandskapet

Ekelidsvägen 5

457 40 FJÄLLBACKA

www.kulturland.se

kontakt@kulturland.se

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	
Syfte, inriktning och problemformulering	7
Områdets förutsättningar	7
Tidigare undersökningar	7
Utredningens utgångspunkter och utförande	7
Resultat och vidare åtgärder	
Resultat	9
Förslag på vidare åtgärder	9
Utvärdering	9
Lagstiftning	9
Källor	11
Bilagor	
1. Fotolista	14

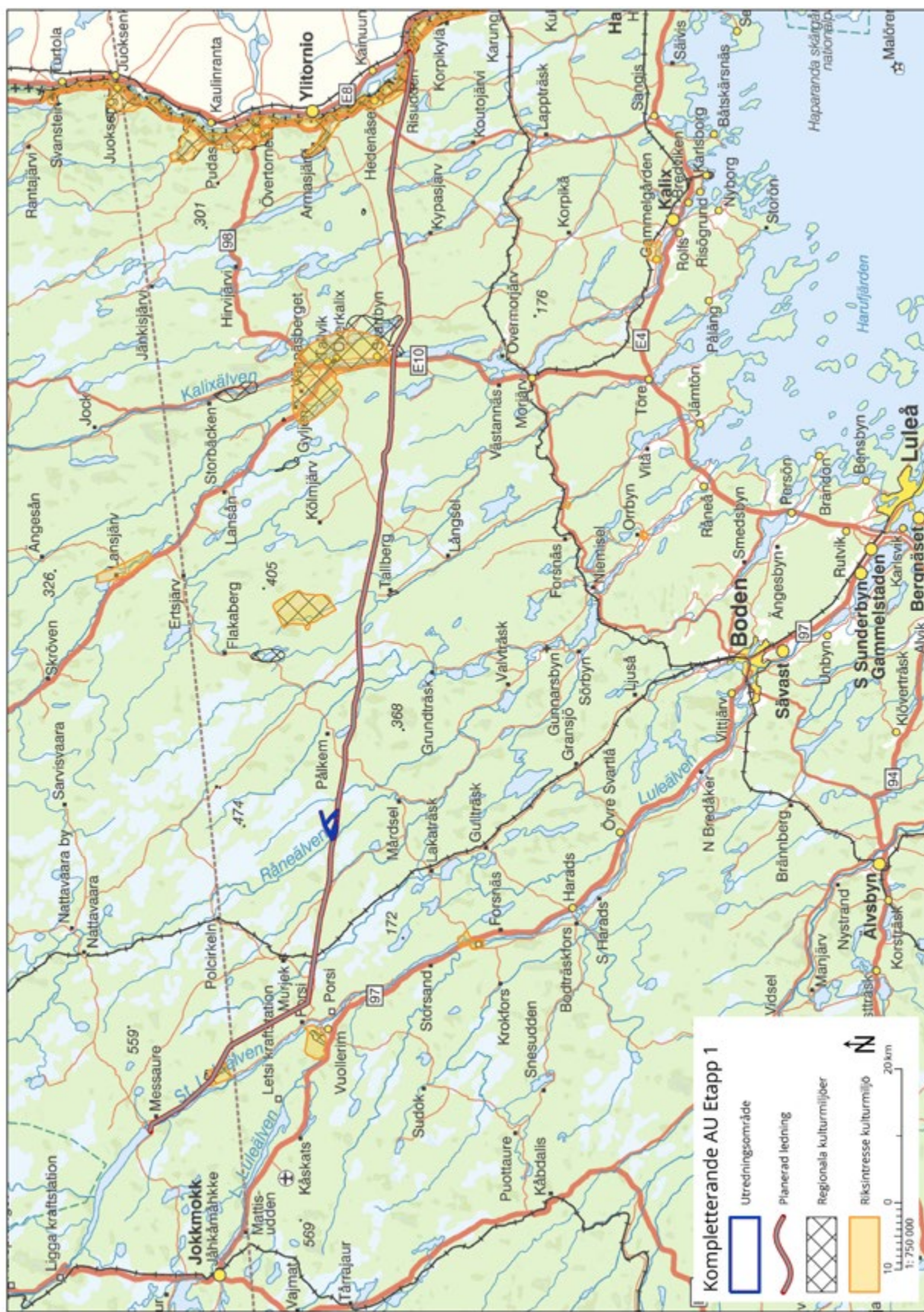

Illustration 1. Karta över den planerade sträckningen för Aurora Line, från Messaure i nordväst till finska gränsen i öst. Nu aktuellt utredningsområde markerat med mörkblått, direkt öster om Råneålväns. © Lantmäteriet.

Inventering av område för alternativ kraftledningssträcka för Aurora Line, inom Gällivare socken och kommun, Norrbottens län

Kompletterande arkeologisk utredning etapp I

Sammanfattning

Under en dag i september 2021 genomförde Kulturlandskapet en kompletterande arkeologisk utredning etapp I inom en alternativ kraftledningssträcka för Aurora Line, i Gällivare socken och kommun. Syftet var att fastställa om tidigare okända kulturmiljölämningar fanns inom området, samt om möjliga ytor för etapp II-utredning förekom.

Inom utredningsområdet registrerades inga nya lämningar. Vid Hornbergsbäcken, strax söder

om utredningsområdet, påträffades en skvaltkvarn som har registrerats som fornlämning. Utredningen föranleder inte att rekommendera ytterligare åtgärder i ett andra steg. Resultatet medför att det tilltänkta arbetsföretaget inte kommer i konflikt med kulturmiljön inom här aktuellt utredningsområde. Om ledningsdragning kommer att ske i området bör förekomsten av kvarnanläggningen uppmärksammas. Åtgärder som direkt eller indirekt påverkar kvarnlämningen ska samrådask med länsstyrelsen.

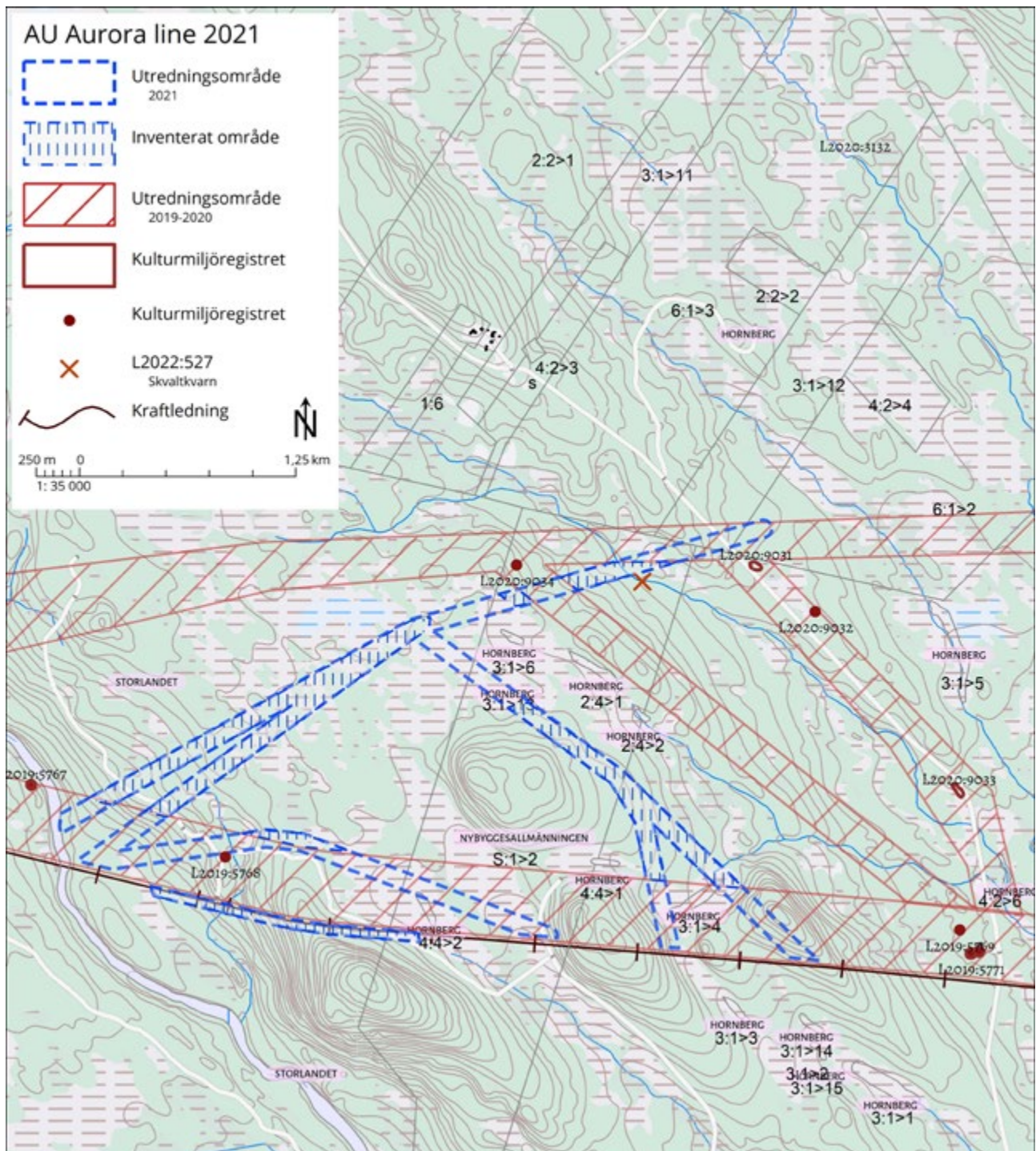

Illustration 2. Karta över nu aktuellt utredningsområde inom streckad linje, blåskrafferat område visar faktisk inventerad yta. Tidigare utredda områden inom rödskrafferade ytor. © Lantmäteriet.

Inledning

Svenska kraftnät planerar att tillsammans med Fingrid (Finland) anlägga en ny 400 kV växelströmsledning mellan Messaure, Gällivare kommun och Potila, Övertorneå kommun.¹ Sedan maj 2021 kallas projektet Aurora Line. Verksamheten kommer att medföra att hittills obebyggd mark tas i anspråk. Med anledning av detta gav Länsstyrelsen i Norrbottens län Kulturlandskapet i uppdrag att genomföra en kompletterande arkeologisk utredning inom delar av den alternativa ledningsgatan.

Kulturlandskapet har tidigare, under 2019 och 2020, genomfört en frivillig arkeologisk utredning längs hela den tilltänkta ledningssträckan, på uppdrag av Svenska kraftnät.² Föreliggande utredning omfattar en kompletterande utredning av alternativa ledningssträckor belägna inom Gällivare socken och kommun, *illustration 1 och 2*.

Syfte, inriktning och problemformulering

Syftet med utredningen var att fastställa om hittills okända kulturmiljölämningar finns inom någon av de tilltänkta ledningssträckorna, samt ge länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför fortsatta åtgärder. Resultatet skall även kunna användas som planeringsunderlag av Svenska kraftnät.

Områdets förutsättningar

Utredningsområdet är beläget cirka 220-290 meter över havet och har en yta om cirka 130 hektar, *illustration 2*. I väst ansluter området till Råneälven och Pakkoforsen för att sedan fortsätta mot nordöst över myrmarksområdena mellan Orrmyran och Mellanberget. Efter Orrmyran delar sig området i två alternativa ledningssträckor. En går vidare mot nordöst och korsar så småningom Hornbergsbäcken. Den andra viker av mot sydöst och löper längs med östra sidan av Mellanberget och Mårdberget.

Området består av skogsodling eller myrmark, undantaget enstaka mindre öar i myr-

marksområdena. Stora delar av de odlade ytorna är markberedda vilket medför att svårupptäckta kulturmiljölämningar, som exempelvis boplatser, löper stor risk att ha blivit förstörda.

Främst lämningar med koppling till skogsbruk eller rennäring förväntades förekomma. Sedan tidigare finns ett antal kända kulturmiljölämningar i området: kolbottnar och kolarkojor, L2019:5769, L2019:5771, L2020:9031, L2020:9033, L2020:9034; en historisk husgrund L2019:5768; en tjärdal, L2020:9032. Vid Pakkoforsen, strax väster om området, finns ett boplatsoområde av stenålderskaraktär, där en härd och en kokgrop påträffats, L2019:5767.³

Tidigare undersökningar

Delar av nu aktuellt utredningsområde utredades av Kulturlandskapet år 2019 och 2020 genom en frivillig arkeologisk utredning initierad av Svenska kraftnät, *illustration 2*. Alla lämningar nämnda i stycket ovan registrerades i samband med de frivilliga utredningarna. För mer information om resultatet från dessa, se Kulturlandskapets rapporter 2019:16 och 2020:15.⁴

Utredningens utgångspunkter och utförande

Inför inventeringsarbetet utfördes kartstudier av topografiska och historiska kartor.⁵ Dessa jämfördes även mot terrängskuggning.⁶ Dessa visade att den nordöstra delen av området, runt Hornbergsbäcken och området väster om detta, var det som bedömdes ha störst potential för lämningar. Terrängskuggningen visade några potentiella objekt inom utredningsområdet. Området öster om Råneälven hade vid tidigare utredning befunnits mycket brant och bestående storblockig morän i den norra delen. I söder övergick denna i blöt myrmark.

Fältarbetet genomfördes genom inventering till fots. Området avsöktes med avseende på kulturmiljölämningar och områden lämpliga för en etapp II-utredning.

³ Riksantikvarieämbetet 2021

⁴ Swedberg, Wigert & Östlund 2020; Swedberg & Östlund 2020

⁵ Lantmäteriet 2021

⁶ Riksantikvarieämbetet 2021

¹ Svenska kraftnät 2021

² Kulturlandskapets hemsida 2021

Illustration 3. Andreas beskriver den timrade skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Påträffad strax utanför utredningsområdet. Foto mot sydöst.

Illustration 4. Kvarnens tak är intakt, men i mycket dåliga skick. Foto mot sydöst.

Utredningsområdet sammanföll i delar med områden som tidigare utretts, *illustration 2*. Vid besiktningstillfället var det centrala området mycket blött och kunde inte besiktitigas. Mot bakgrund av dessa anmärkningar beräknas det

inventerade områdets storlek till 69 hektar.

Arbetet genomfördes en molnig, sval dag i september 2021. Arkeologerna Andreas Toreld, Stig Swedberg och Linda Wigert deltog.

Resultat och vidare åtgärder

Resultat

Inga lämningar eller potentiella etapp II-områden påträffades inom utredningsområdet. De potentiella objekt som noterats på terrängskuggskartor visade sig samtliga vara naturbildningar.

Vid Hornbergsbäcken, strax söder om och utanför utredningsområdet, finns en äldre kvarnmiljö, *illustration 3*. Anläggningen består av 1 dammvall, 1 kvarnränna, 1 skvaltkvarn samt 1 grävd avledningsled för vatten. Damvallen är cirka 8 meter lång och 0,8 meter hög, sträcker sig över hela bäckfåran och är timrad i upp till sex lager. Till norra delen av dammvallen finns en plankbyggd kvarnränna ansluten vilken var cirka 3 meter lång, 0,5 meter bred och 0,2 meter hög, se *illustration 5*. Rännan leder in till skvaltkvarnen som består av en timrad byggnad, cirka 3,5 x 2 meter stor och knappt 2 meter hög. Taket är intakt men i mycket dåligt skick. Byggnaden vilar på stenar i bäcken, *illustration 4*. Golvet har kollapsat men kvarnstenarna finns kvar, om än på väg att falla ner i bäcken. Stenarna är runda, cirka 0,5 meter i diameter med ett hål i mitten.

Kvarnen har efter anmälan från hembygdsföreningen 1978 dokumenterats och restaurerats 1981. I samband med dokumentationen inför restaureringen lämnades uppgifter om att kvarnen ursprungligen uppfördes 1820, vilket också stärks av att påfyllnadstratten har en inskription med det årtalet. Kvarnen flyttades till platsen vid förra sekelskiftet.⁷

Efter samråd med länsstyrelsen har kvarnen registrerats som fornlämning inom ramen för projektet då den ligger i nära anslutning till utredningsområdet.

Förslag på vidare åtgärder

Resultaten innebär att den planerade ledningssträckan inte kommer i konflikt med kulturmiljön inom här aktuellt utredningsområde. Inga områden för etapp II-utredning föreslås. Om ledningsdragning kommer att ske i området bör förekom-

sten av kvarnanläggningen uppmärksammas. Åtgärder som direkt eller indirekt påverkar kvarnlämningen ska samrådas med länsstyrelsen.

Utvärdering

Inventeringsarbetet var beräknat till sex fältdagar men utredningsarbetet gick fortare än förväntat och kunde slutföras av tre arkeologer under en arbetsdag. Detta berodde dels på att endast en lämning påträffades och dels på att stora delar av området bestod av blöt myrmark. I områdets mitt, där den alternativa ledningsgatan delar sig i en nordöstlig och en sydöstlig del, var marken så blöt att det ej gick att ta sig över till fots. Området undantogs därför. I övrigt genomfördes arbetet enligt plan.

Lagstiftning

Fornlämningar är skyddade enligt 2 kapitlet i Kulturmiljölagen (KML) och genom miljöbalkens (MB) generella hänsynsregler, där stor vikt läggs vid hänsyn till kulturlämningar och kulturmiljöer. Ansökan om ingrepp i lämningar lämnas till länsstyrelsen.

För fornlämningar gäller att de förutom själva lämningen även omges av ett så kallat fornlämningsområde. Fornlämningsområdet utgörs av ett så stort område på marken (eller sjöbotten) som behövs för att bevara fornlämningen och ge den tillräckligt utrymme med hänsyn till dess art och betydelse. Fornlämningsområdets storlek avgörs av länsstyrelsen från fall till fall.

KML syftar till att skydda och vårda kulturmiljöer. Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön (KML kap 1).

Inom begreppet miljö i MB ryms även kulturmiljö. Hänsynsreglerna i MB ställer krav på att undvika skador på områden och miljöer som innehåller kulturvärden (MB kap 1). Även övriga kulturhistoriska lämningar omfattas av det generella skydd för kulturmiljön som ges i MB. MB ger också möjlighet att ställa krav på att en verksamhetsutövare ska utföra kompensationsåtgärder för eventuell skada som uppstår (MB kap 2). En arkeologisk undersökning enligt KML är inte att betrakta som en kompensationsåtgärd i lagens mening.

⁷ Norrbottens museum 2021

Illustration 5. Ovanför kvarnen finns ett timrat dämme samt en ränna som leder vatten in i kvarnen. Foto mot nordväst.

Källor

Swedberg, Stig; Wigert, Linda & Östlund, Annika	2020	Planerad 400 kV-ledning mellan station Messaure i Jokkmokks kommun och finska gränsen vid Potila i Övertorneå kommun, Norrbottens län. Frivillig arkeologisk utredning, motsvarande steg 1. Kulturlandskapet rapporter 2019:16.
Swedberg, Stig & Östlund, Annika	2020	Planerad 400 kV-ledning mellan Messaure och Potila. Jokkmokk, Gällivare och Övertorneå kommun, Norrbottens län. Kompletterande frivillig arkeologisk utredning. Kulturlandskapet rapporter 2020:15.
<i>Digitala källor</i>		
Kulturlandskapets hemsida	2021	http://www.kulturland.se/portfolio/ac-ledning-sverige-finland/ [2021-11-23]
Lantmäteriet	2021	Generalstabskartan: Harads 29-1, 29-6 och 29-8. Häradsekonomiska kartan 1859-78: 24-1 Ekonomiska kartan: Randaträsk, 26K4-5i-j74 och Hornberg, 26K6-7i-j74
Riksanantikvarieämbetet	2021	Kulturmiljöregistret [2021-11-23]
Svenska kraftnät	2021	https://www.svk.se/utveckling-av-kraftsystemet/transmissionsnatet/transmissions [2021-11-23]
<i>Arkiv</i>		
Norrbottens museum	2021	Dnr 0871/83, 1148/89, 1491/77

Bilagor

1. Fotolista

Bilaga 1 - Fotolista

Nr	Id	Riktning	Beskrivning	Lämning	Kommentar	Datum
1	9544	-	Landskap. Myr i höstfärger.	-	identisk med framsides-illustration	2021/09/21
2	9545	-	Landskap. Myr i höstfärger. Mellan Orrmyran och Mellanberget	-	Framsida	2021/09/21
3	9550	O	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Översikt.	-	Illustration 6	2021/09/21
4	9551	O	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Översikt.	-	Illustration 9	2021/09/21
5	9552	SO	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Översikt	-	Illustration 8	2021/09/21
6	9553	SO	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Översikt med Andreas.	-	Illustration 11	2021/09/21
7	9554	SO	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Översikt med Andreas.	-	Identisk med illustration 9	2021/09/21
8	9557	SO	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Översikt med Andreas.	-	Illustration 3	2021/09/21
9	8518	NV	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Ränna och dammvall..	-	Illustration 5	2021/09/21
10	8519	SO	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Dammvall.	-	Illustration 4	2021/09/21
11	8520	V	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Kvarnstenar inuti.	-	Illustration 7	2021/09/21
12	8521	V	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Utanför utredningsområdet	-	Illustration 10	2021/09/21
13	8522	V	Timrad skvaltkvarn vid Hornbergsbäcken. Inristade årtal.	-	Baksida	2021/09/21

Illustration 6. Id 9550.

Illustration 7. Id 8520.

Illustration 8. Id 9552.

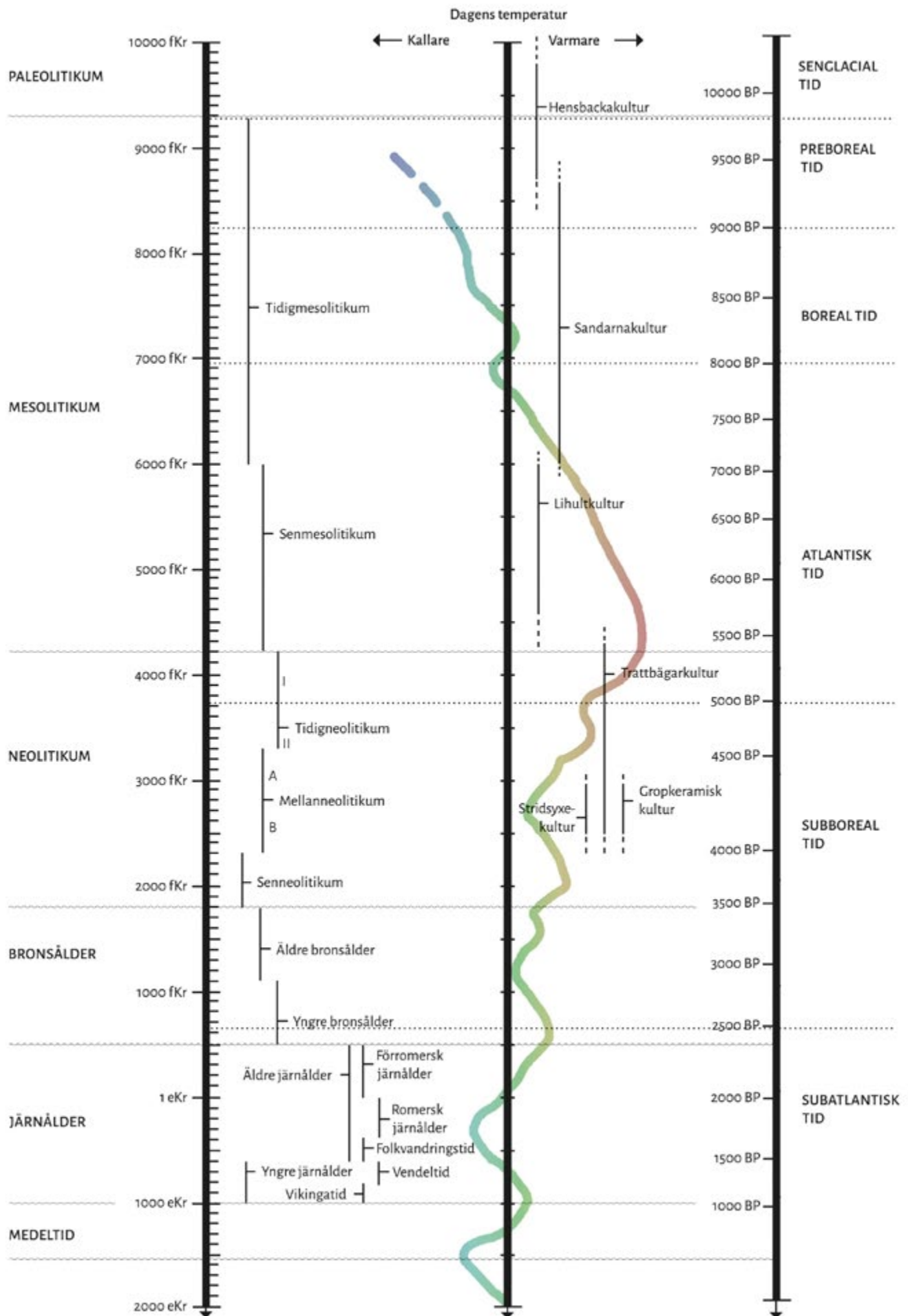
Illustration 9. Id 9551.

Illustration 10. Id 8521.

Illustration 11. Id 9553.

Sammanställd av: Swedberg & Östlund. Källor: Andersson & Ragnesten (red) 2005, Nielsen 1993, Svedhage 1996, Welinder, Pedersen, Widgren (red) 1998 samt OxCal

**Inventering av område för alternativ kraftledningssträcka
för Aurora Line, inom Gällivare socken och kommun,
Norrbottens län
Kompletterande arkeologisk utredning etapp I**

Under september 2021 genomförde Kulturlandskapet en kompletterande arkeologisk utredning, etapp I, inom en alternativ sträcka för kraftledningen Aurora Line.

Inga kulturmiljölämningar eller potentiella etapp II-områden fanns inom utredningsområdet. Däremot påträffades en välbevarad kvarnmiljö strax söder om området, vid Hornbergsbäcken. Kvarnen har registrerats som fornlämning i Kulturmiljöregistret. Resultatet från utredningen innebär att arbetsföretaget inte kommer i konflikt med kulturmiljön inom nu aktuellt område.

www.kulturland.se